

دکتر نادر ذوالعین

وکیل دادگستری در فرانسه

مسئولیت مدنی و کیفری ناشی از عدم پرداخت چک به علت کسر موجودی در حقوق فرانسه

افزایش قابل توجه تعداد چکهایی که به علت عدم موجودی پرداخت نمی‌شوند و مشکلاتی را که این امر در جریان مالی و بازرگانی کشور ایجاد کرده است مؤثر بودن قوانین مربوط به چک در ایران را زیر سؤال برده است. این مسأله توجه قانونگذار را به خود جلب کرده و اکنون مجلس در حال بررسی طرحهایی جهت اصلاح این قوانین است.

البته این مشکل تنها به کشور ما محدود نمی‌شود و بسیاری دیگر از کشورها با آن مواجه هستند. اما در ایران، طی چند سال اخیر، جرایم مربوط به عدم پرداخت چک بعد نگران‌کننده‌ای به خود گرفته، به حدی که اعتبار چک به عنوان وسیله پرداخت در نظر مردم و بویژه فعالین اقتصادی زیر سؤال رفته است.

برای تغذیه تفکر در این باره، بد نیست به قوانین حاکم در کشورهایی که در مبارزه با این پدیده اقتصادی موفقیت نسبی کسب کرده‌اند نظری بیندازیم تا نقاط ضعف و قوت قوانین کشورمان در این زمینه نمایان شود. در این مقاله قوانین کشور فرانسه به عنوان مثال ارائه می‌شود.

شایان ذکر است که راه‌حل جلوگیری، یا بهتر بگوییم کاهش این قبیل جرایم مربوط به چک تنها در سطح قوانین و مقررات یافت نخواهد شد. در فرانسه، از یک سو عوامل معنوی، یعنی اعتبار چک در معاملات و از سوی دیگر عامل عملی، یعنی طرز استفاده

صحیح از آن به عنوان یک وسیله پرداخت، مانند کارتهای اعتباری، رواج یافته و در بسیاری از موارد جایگزین چک شده است. اما قوانین و بویژه مجازات پیش‌بینی شده برای جرایم عدم پرداخت چک نیز از اهمیت خاصی برخوردار است و یکی از عوامل مهم پیشگیری از وقوع این جرایم در ذهن عامه مردم می‌باشد.

نظام حقوقی چک بدون موجودی در فرانسه که در ابتدا براساس آیین‌نامه قانونی مورخ ۳۰ اکتبر ۱۹۳۵ استوار بود، پس از اصلاحاتی چند - که از جمله مهمترین آنان قانون مورخ ۳ ژانویه ۱۹۷۵ و آیین‌نامه اجرایی مورخ ۳ اکتبر همان سال بود - نهایتاً با تصویب قانون مورخ ۳۰ دسامبر ۱۹۹۱ (به شماره ۱۸۳۰ - ۹۱) و بخصوص آیین‌نامه اجرایی این قانون به شماره ۴۵۶ - ۹۲ مورخ ۲۲ مه ۱۹۹۲ تغییر و تحول یافت.

قانون دسامبر ۱۹۹۱ و آیین‌نامه می ۱۹۹۲ به طور جدی‌تر با مسأله برخورد کرده و از یک سو نقش بانکها و بویژه بانک مرکزی فرانسه را در پیشگیری از صدور چک بدون موجودی فعالتر کرده و از سوی دیگر بر شدت مجازاتهای این جرم افزوده است.

با پیروی از محورهای اصلی قانون فعلی فرانسه، نخست قواعد لازم‌الاجرا به منظور پیشگیری از وقوع جرم و رفع آن مورد بررسی قرار می‌گیرد (فصل اول)، و سپس به مجازاتهای پیش‌بینی شده هنگام وقوع این جرم و اقدامات قانونی علیه آن می‌پردازیم (فصل دوم).

لازم به ذکر است که در قانون ۱۹۹۱ و مقررات اجرایی ۱۹۹۲ فرانسه درباره چک، اصطلاح «بانک» به اختصار به کار برده شده و مفهوم آن همه نوع مؤسسات مالی و اعتباری، که طبق قانون دارای اختیار داشتن حسابهای جاری می‌باشند را دربر می‌گیرد (ماده ۱ آن. ۱۹۹۲). این مقاله نیز از واژه مختصر «بانک» به همین مفهوم وسیع استفاده می‌نماید.

● فصل اول

○ پیشگیری از عدم پرداخت چک بدون موجودی و رفع آن

حقوق فرانسه برای عملیات چکی مسئولیت ویژه‌ای را بر عهده بانکها گذاشته است. در واقع، بانکها از عاملان فعال در این عملیات به حساب می‌آیند، زیرا آنها مأمور

پرداخت وجه چک از حساب صادرکننده آن هستند. طبق قوانین قابل اجرا، بانکها موظفند هر گونه اشکال در پرداخت چک را ثبت کرده و فوراً به بانک مرکزی اطلاع دهند و بلافاصله دستور منع صدور هر گونه چک در آینده را برای صاحب حساب، تا رفع اشکال پرداختی خود، صادر نمایند. البته صاحب حساب حق اعتراض به دستور منع صدور چک را نزد مراجع قضایی مدنی دارد، اما در نهایت تنها راه لغو این ممنوعیت، رفع اشکال پرداخت چک برگشت خورده می باشد. در این میان، بانک مرکزی فرانسه به نوبه خود نقش حائز اهمیتی را ایفاء می کند.

۱ - ثبت هر گونه اشکال در پرداخت وجه چک صادره و اطلاع آن به بانک مرکزی

در واقع، در فرانسه، بانک هیچ تعهدی به پرداخت چکی که موجودی کافی در حساب نداشته باشد ندارد. چنانچه به دلیلی که به روابط میان بانک و مشتری مربوط می شود، بانک پرداخت وجه چکی را به ذینفع متقبل شود، در این صورت برای مشتری خود به میزان کسری موجودی حسابش، اعتبار گشوده است. تنها موردی که قانون، بانک را موظف به پرداخت چک می کند آن است که مبلغ چک مورد نظر «برابر یا کمتر از صد فرانک» باشد (بند ۱ ماده ۷۳ آن قانونی ۱۹۳۵). اما به غیر از این مورد اجباری قانونی مبتنی بر پرداخت وجه چک بلامحل از طرف بانک بسیار نادر است و معمولاً بانکها از چنین ابتکار عملی خودداری می کنند.

هرگاه بانک به علت نبود یا کمبود موجودی حساب، و همچنین بسته بودن حساب، از پرداخت وجه چکی خودداری کند، موظف است اشکال پرداختی را، حداکثر پس از دو روز کاری از تاریخ مخالفت پرداخت خود، در دفتر ویژه ای ثبت نماید (بند ۱ ماده ۲ آن. ۱۹۹۲). برای ثبت، مشخصات چک مورد نظر، و همچنین مشخصات صاحب یا صاحبان حساب مربوطه، تاریخ عدم پرداخت و دلیل آن ذکر می گردد (ماده ۳ آن. مذکور)

همزمان با ثبت اشکال در پرداخت چک، بانک موظف است، ظرف دو روز کاری از تاریخ مخالفت پرداخت، خبر آن را با تمامی مشخصات ثبتی به بانک مرکزی فرانسه اطلاع دهد (بند ۲ ماده ۱۶ آن. ۱۹۹۲).

ثبت اشکال در پرداخت وجه چک و گزارش فوری آن به بانک مرکزی به نشانه آن است که صادرکننده چک تنها در مقابل حامل و ذینفع چک مسئول نیست بلکه مسئولیت مدنی او در مقابل بانک نیز مطرح می شود. در واقع، بانک براساس اطمینان به مشتری دسته چک در اختیار او قرار می دهد و در مقابل انتظار دارد وی به طرز صحیحی از آن برای پرداخت از حساب خود استفاده نماید.

۲ - دستور منع صدور چک در آینده

هنگامی که بانک از پرداخت کل یا بخشی از وجه چک به علت کمبود یا نبود موجودی خودداری می کند، باید به صاحب حساب مربوطه دستوری صادر کند که طبق آن از او می خواهد که از این پس، تا زمان رفع مشکل پرداختی خود، اقدام به صدور هیچ چکی ننموده و تمام دسته چکهایی که از هر بانکی در اختیار دارد را به بانکهای مربوطه مسترد سازد (ماده ۶ آن. ۱۹۹۲) در صورتی که حساب مشترک باشد، بانک دو نوع دستور صادر می کند: به شخصی که اقدام به صدور چکی که با کسر موجودی مواجه شده است، همان دستور به شرح فوق الذکر را ارسال نموده، و برای دیگر صاحبان آن حساب، دستور منع صدور چک فقط شامل حساب مشترک مورد نظر خواهد بود. چنانچه شخص ثالثی دارای حق امضای چک از حساب مربوطه باشد، بانک باید او را از اقدام خود نسبت به صاحب یا صاحبان حساب مطلع ساخته و او را نیز از حق صدور چک از آن حساب، تا زمان رفع ممنوعیت صاحب اصلی حساب، منع نماید.

دستور منع صدور چک از طریق نامه سفارشی به صاحب یا صاحبان حساب ارسال می شود. نامه ابلاغی، ضمن منع صدور چک از حساب، نحوه رفع اشکال پرداختی چک موضوع این اقدام را نیز ذکر می کند و صاحب حساب را به رفع کسر موجودی حساب ظرف مهلت مقرر دعوت می کند. لازم به ذکر است که در صورت برطرف نشدن کسر موجودی، ممانعت صدور چک تا مدت ده سال به قوت خود باقی خواهد بود. در پایان، متن نامه ارسالی، میزان جرایم و مجازات قانونی نقض ممنوعیت صدور چک قبل از رفع اشکال پرداختی آن را به اطلاع مخاطب می رساند. (دستور اداری مورخ ۱۲ ماه اوت

شایان ذکر است که قانون هیچ مهلتی را برای ارسال نامه دستور منع صدور چک تعیین نمی‌کند و در رویه قضایی فقط به «ارسال فوری» آن اشاره شده است (حکم دیوان عالی فرانسه، مورخ ۱۹ ماه مه ۱۹۸۰). در عمل، بانکها سعی دارند در جهت منافع خود هر چه سریع‌تر این دستور را ارسال نمایند. اما مهمتر اینکه در صورت تأخیر، مسئولیت بانک مطرح خواهد شد. مسئولیت بانک در این موارد هم جنبه مدنی داشته و هم جنبه کیفری. از لحاظ مدنی، چنانچه بر اثر عدم اقدام به موقع بانک برای ارسال دستور منع صدور چک، اشکال پرداختی رفع نگردد، می‌توان بانک را ملزم به پرداخت کسری موجودی کرد (بند ۱ ماده ۷۳ آن. قانونی ۱۹۳۵). از لحاظ کیفری، بانک را می‌توان در این مورد به جریمه نقدی تا میزان ۸۰۰۰۰۰ فرانک فرانسه محکوم کرد (بند ۳ ماده ۷۳ آن. قانونی ۱۹۳۵).

ضمناً در صورتی که علیرغم ممنوعیت صدور چک، بانک مربوطه یا هر بانک دیگری در فرانسه که توسط بانک مرکزی مطلع می‌شود، به شخص موضوع ممنوعیت دسته چک تحویل دهد، موظف به پرداخت چکهای بعدی خواهد بود و مسئولیت کسری موجودی را این چنین تقبل خواهد کرد (بند ۲ ماده ۷۳ آن. قانونی ۱۹۳۵). هر گاه از بانکی درخواست پرداخت چکی می‌شود که صاحب حساب آن در پی صدور چک دیگری مشمول ممنوعیت صدور چک بوده، آن بانک باید ظرف پنج روز از تاریخ درخواست پرداخت مراتب را به بانک مرکزی فرانسه اطلاع دهد. چنان که قبلاً گفته شد، مدت ممنوعیت از تاریخ صدور دستور منع تا ده سال می‌باشد، اما هر گاه صاحب حساب اقدام به رفع اشکال پرداختی چک برگشتی خود نماید، این ممنوعیت برداشته می‌شود (سطر ۴ بند ۳ ماده ۶۵ آن. قانونی ۱۹۳۵).

۳- حق اعتراض به دستور منع صدور چک نزد مراجع قضایی ذیصلاح

صاحب حسابی که مشمول ممنوعیت صدور چک می‌شود می‌تواند نسبت به تصمیم بانک نزد مراجع قضایی مدنی اعتراض نماید. البته اعتراض به دستور منع صدور چک باعث تعلیق ممنوعیت نمی‌شود و خواهان دعوی کماکان از صدور هر گونه چک بانکی محروم باقی می‌ماند. تنها در موارد خاص و نادری، بنابه تشخیص دادگاه، امکان صدور

قرار فوری تعلیق این ممنوعیت تا رأی نهایی در ماهیت دعوی، امکان‌پذیر می‌باشد (سطر ۵ بند ۳ ماده ۶۵ آن قانونی ۱۹۳۵).

دادگاه مدنی بدوی (Tribunal de grande instance) که بانک صادر کننده دستور منع در حوزه قضایی آن واقع شده است، برای رسیدگی به دعاوی مربوط به ممنوعیت صدور چک صلاحیت دارد. این دادگاه در مورد جرایم نقدی به هنگام تکرار صدور چک بدون موجودی نیز صالح می‌باشد.

بدیهی است که صاحب حساب معترض به دستور منع صدور چک باید دلیل موجهی به دادگاه ارائه نماید، مثلاً اینکه کسری موجودی حساب ناشی از اشتباه بانک یا تأخیر بانک در ثبت موجودی دریافتی در حساب بوده است. این امر که کسری موجودی به دلیل تأخیر واریز وجهی از سوی شخص ثالثی بوده است برای دادگاه قانع کننده نیست زیرا صاحب حساب می‌بایست تأخیر در دریافت وجه را به هنگام صدور چک پیش‌بینی می‌کرده. بنابراین، طبق رویه قضایی، اینکه کسری موجودی خارج از اراده صاحب حساب بوده است به تنهایی دلیلی برای پذیرش اعتراض وی نمی‌باشد.

۴- رفع اشکال پرداختی چک با تأمین موجودی حساب

صادر کننده چک می‌تواند، به محض دریافت دستور منع صدور چک به دلیل کسر موجودی، کمبود موجودی در حساب را با واریز کردن وجه مورد نیاز برطرف کند. در این صورت، ممنوعیت صدور چک برداشته شده و شخص مذکور می‌تواند مجدداً اقدام به امضاء و صدور چک برای تأمین پرداختهای خویش بنماید.

قانون زمان خاصی را برای رفع اشکال پرداختی چک توسط صادرکننده آن و صاحب حساب مشخص نمی‌کند. منتها، مقرر گردیده که در صورت عدم رفع اشکال پرداختی ظرف یک ماه پس از تاریخ ارسال دستور منع صدور چک، صاحب حساب می‌باید، به غیر از جبران کسری موجودی، مبلغ ۱۲۰ فرانک فرانسه در ازای هر ۱۰۰۰ فرانک از مبلغ چک مورد نظر به صندوق مالی دولت بپردازد تا ممنوعیت وی برداشته شود. اگر شخصی بیش از سه بار در سال با اشکال پرداخت چک مواجه شود، برای جبران کسری و خاتمه ممنوعیت صدور چک باید دو برابر مبلغ فوق‌الذکر را، یعنی ۲۴۰

فرانک برای هر ۱۰۰۰ فرانک، به صندوق دولت بپردازد.

در اصل عامل عمده فشار در این مواقع آن است که صاحب حساب، در صورت عدم جبران کسر موجودی، می‌تواند تا مدت ده سال از استفاده از چک محروم بماند، که این امر در فرانسه، می‌تواند برای صاحب حساب در هر نوع معامله‌ای نقطه ضعفی به حساب بیاید. در واقع، امروزه در فرانسه داشتن دسته چک بانکی نوعی اعتبار مالی برای اشخاص طرف معامله ایجاد می‌کند.

بنابراین رویه قضایی، این امر که دستور منع صدور چک شخصاً به صاحب حساب ابلاغ نشده باشد یا اینکه مهلت رفع اشکال پرداختی چک اشتباهاً در نامه دستور منع ذکر شده باشد، هیچ تأثیری در الزام صاحب حساب به جبران کسری موجودی نخواهد داشت (آرای دیوان عالی فرانسه، شعبه تجاری، به ترتیب مورخ ۲۳ آوریل ۱۹۸۵ و ۲۴ فوریه ۱۹۸۷). اما تأخیر در دریافت دستور منع به دلیل خارج از اراده مخاطب آن، مانند موقع اعتصاب خدمات پستی، می‌تواند عذر موجهی برای تأخیر در رفع اشکال پرداختی چک باشد (دادگاه بدوی شهر کرتی، ۱۵ فوریه ۱۹۸۴).

هرگاه کسری موجودی حساب بر اثر واريز وجه مورد نیاز رفع شد، بانک مربوطه گواهی صادر کرده و به صاحب حساب ارسال می‌دارد که در آن ضمن اشاره به رفع اشکال پرداختی چک، جرایم و مجازاتهای مقرر به منظور پیشگیری از وقوع جرم صدور چک بلامحل یادآور گردیده و اعلام می‌گردد در صورتی که شخص مخاطب از سوی بانک دیگری مشمول ممنوعیت صدور چک نباشد، ممنوعیت وی برداشته می‌شود (ماده ۱۴ آن.آ. ۱۹۹۲).

با صدور گواهی فوق‌الذکر، دارنده حساب مجدداً حق استفاده از چک بانکی خود را یافته و به وضعیت اول خود باز می‌گردد.

بانک مربوطه موظف است، ظرف دو روز کاری از تاریخ رفع اشکال پرداختی چک، مراتب را به بانک مرکزی فرانسه اطلاع دهد (ماده ۱۸ آن.آ. ۱۹۹۲).

۵- نقش بانک مرکزی فرانسه

نقش اصلی و کلی بانک مرکزی فرانسه، نظارت بر عملکرد بانکها در موارد اشکال

پرداختی چک و رعایت کامل مفاد قوانین و مقررات در این زمینه است، که این نقش در چارچوب نظارت کلی بانک مرکزی بر کلیه عملیات بانکی در فرانسه قرار می‌گیرد. به طور ویژه، نقش بانک مرکزی فرانسه در موارد صدور چکهای بدون موجودی کافی جمع‌آوری و متمرکز ساختن اطلاعات و سپس توزیع این اطلاعات به بانکهای ذینفع است.

۵/۱. جمع‌آوری و حفظ اطلاعات

اطلاعاتی که نزد بانک مرکزی متمرکز می‌شود عبارتند از گزارشهای دریافتی از بانکهای کشور، حاوی هرگونه اشکالات پرداختی چکها، دستورات منع استفاده از چک صادره از سوی بانکها، و گواهی لغو ممنوعیتها. دستورهای منع صادره از سوی مراجع قضایی ذیصلاح توسط دادستانی به بانک مرکزی ابلاغ می‌شود.

بانک مرکزی انحصار جمع‌آوری و حفظ این گونه اطلاعات را داشته و می‌تواند آنها را فقط در اختیار بانکهای ذینفع جهت استفاده برای تحویل دسته چک، گشایش اعتبار یا اعطای وام قرار دهد. هر شخص ثالثی که اقدام به جمع‌آوری و نگاه داشتن این قبیل اطلاعات کند مورد تعقیب و مجازات قانونی قرار می‌گیرد.

۵/۲. توزیع اطلاعات

بانک مرکزی فرانسه ممنوعیت صدور چک به علت کسری موجودی را به تمام بانکهای مربوطه، ظرف دو روز کاری اطلاع می‌دهد (بند ۱ ماده ۲۸ آ.ن. ۱۹۹۲). همچنین، ظرف همان مدت، لغو این ممنوعیت بر اثر رفع اشکال پرداختی را به بانکهای مربوطه اطلاع می‌دهد (بند ۲ ماده مذکور). ضمناً هر ماه، بانک مرکزی اخبار لغو قضایی ممنوعیت صدور چک را به همه بانکها منتشر می‌سازد (بند ۱ ماده ۳۱ آ.ن. ۱۹۹۲)، و از روز شانزدهم انتشار خبر لغو قضایی ممنوعیت، بانکها به عنوان مطلع تلقی می‌گردند (بند ۲ ماده مذکور).

دیگر اینکه بانکها در مورد حسابهای دیگری که شخص موضوع ممنوعیت صدور چک دارا می‌باشد از بانک مرکزی استعلام می‌کنند. بانک مرکزی نیز می‌تواند در این خصوص از اداره مالیات کسب اطلاع کند و از طریق فیشهای حسابهای بانکی نزد آن اداره تمامی حسابهای متعلقه به شخص مربوطه را شناسایی می‌کند.

بانک مرکزی فرانسه این گونه اطلاعات را در اختیار مراجع قضایی و مأموران پلیس قضایی نیز، در صورت صدور دستور از سوی دادستانی یا به درخواست مأموران پلیس قضایی، قرار می‌دهد (به ترتیب مواد ۲۵ و ۲۶ آن. ۱۹۹۲).

هر کسی که چکی را بابت پرداختی دریافت می‌کند نیز می‌تواند جهت کسب اطلاع درباره آن چک به بانک مرکزی مراجعه کند. مثلاً تحقیق نماید که چک دریافتی چک دزدی یا گمشده نباشد، حساب مربوطه بسته نشده باشد، یا صادرکننده آن مشمول ممنوعیت استفاده از چک نباشد (ماده ۱ آن. مورخ ۲۶ ماه مه ۱۹۹۲ که در اجرای قانون ۱۹۹۱ تصویب گردید). بانک مرکزی فیشهای اطلاعاتی مربوط به چکهای خود در سطح کشور را در اختیار مراجعه کننده قرار می‌دهد. سیستم کدگذاری فیشهای اطلاعاتی باعث می‌شود تحقیقات مراجعه کننده صرفاً به اطلاعات مربوط به چک خود محدود شده و از آن فراتر نرود. ضمناً به هنگام دریافت پاسخ، به مراجعه کننده یادآوری می‌شود که در صورت انتشار اطلاعات دریافتی و مطلع ساختن عموم از آن، مشمول مجازات قانونی (مندرج در قانون مورخ ۱۹۷۸ موسوم به «رایانه، فیشهای اطلاعاتی و آزادی‌ها») خواهد شد.

در نتیجه، نقش هسته‌ای و اساسی بانک مرکزی فرانسه در زمینه پیشگیری و رفع اشکال پرداختی چکهای بدون موجودی نمایان است.

● فصل دوم

○ مجازات صدور چک بدون موجودی و اقدامات قانونی علیه آن

به هنگام صدور چک بدون موجودی، حامل چک می‌تواند، در صورت عدم رفع اشکال پرداخت آن از سوی صادرکننده چک، علیه او اقدام قانونی کند. قانون مجازاتهای مدنی برای صادرکننده چک در نظر گرفته است.

۱- اقدام قانونی حامل چک بدون موجودی علیه صادرکننده چک

چنانچه چکی که برای پرداخت به بانک ارایه می‌شود ظرف سی روز از آن تاریخ پرداخت نگردد یا اشکال پرداختی آن ظرف مدت مقرر رفع نشده باشد، حامل چک

می‌تواند از بانک درخواست صدور گواهی عدم پرداخت نماید (بند ۳ ماده ۶۵ آن. قانونی ۱۹۳۵). این گواهی حداکثر ظرف پانزده روز پس از درخواست به حامل چک تقدیم می‌شود (ماده ۳۶ آن. ۱۹۹۲). چنانچه ظرف سی روز مذکور، صادرکننده چک اشکال پرداختی آن را رفع کرده باشد، دیگر صدور برگه عدم پرداخت قابل توجیه نخواهد بود و در صورت صدور، بانک را می‌توان طبق ماده ۷۲ آن. قانونی ۱۹۳۵ به جریمه‌ای تا میزان ۸۰۰۰۰۰ فرانک محکوم کرد.

گواهی عدم پرداخت چک حاوی تمام مشخصات چک و صادرکننده و حامل آن می‌باشد.

سپس حامل چک به مأمور ابلاغ (Huissier) مراجعه کرده و از طریق او گواهی عدم پرداخت چک را به صادرکننده آن ابلاغ می‌کند. مأمور ابلاغ می‌تواند بدین منظور از دادستانی در مورد نشانی صادرکننده چک، نشانی محل کار وی و اسامی مؤسسات مالی که او نزد آنها حساب دارد کسب اطلاع کند.

ابلاغ گواهی عدم پرداخت توسط مأمور، اعتبار حکم پرداخت (Payer commandement de) را دارد. در صورتی که مأمور ابلاغ وجه چک را ظرف پانزده روز از تاریخ ابلاغ دریافت نکند، بدون نیاز به هیچ اقدام قضایی حکم اجرا صادر می‌کند. این حکم اجرا به حامل چک اجازه می‌دهد اقدامات قضایی لازم برای ضبط اموال صادرکننده چک را به عمل آورد (بند ۳ ماده ۶۵ آن. قانونی ۱۹۳۵). لازم به ذکر است که بنابه رویه قضایی موجود، انقضای مدت پانزده روز فوق، حق صادرکننده چک برای اعتراض و ارائه دلایل خود در جهت عدم پرداخت وجه چک علیه بانک یا حامل چک را ساقط نمی‌کند (دادگاه پاریس، حکم مورخ ۱۷ مه ۱۹۹۰).

چنانچه صاحب حساب و صادرکننده چک بدون موجودی در اداره ثبت تجاری و شرکتها یا در اداره فهرست حرفه‌ها ثبت شده باشد و مبلغ چک برگشت خورده بیش از ۱۰۰۰۰ فرانک باشد، بانک موظف است نسخه‌ای از گواهی عدم پرداخت را به دفتر دادگاه تجاری یا دفتر شعبه تجاری دادگاه مدنی محل سکونت صادرکننده چک ارسال نماید. در این صورت، نسخه گواهی عدم پرداخت برای اطلاع عموم آگهی می‌شود

(ماده ۳۷ آن. ۱۹۹۲).

۲- مجازاتهای صدور چک بدون موجودی

صدور چک بدون موجودی در فرانسه در ابتدا، با قانون ۲ اوت ۱۹۱۷، یک جرم کیفری محسوب می‌شد. در اوایل سالهای ۱۹۷۰ میلادی، این جرم به حدی رایج شد که شکایات علیه آن دست و پاگیر دادستانی و دادگاههای کیفری شد. کم‌کم مشخص شد که این جرم بیشتر از عدم توجه و اشتباه صادرکننده ناشی بود تا از سوء نیت و عدم صداقت او. در سال ۱۹۷۲ قانون جدیدی سعی داشت مجازات کیفری این جرم را سبکتر کند اما این قانون عمر بسیار کوتاهی داشت زیرا به محض لازم اجرا شدن آن، قانون جدید دیگری به تاریخ ۳ ژانویه ۱۹۷۵ و آن. اجرایی آن به تاریخ ۳ اکتبر ۱۹۷۵ جایگزین آن شدند.

هدف عمده اصلاحات ۱۹۷۵ این بود که این جرم از قلمروی کیفری خارج و وارد قلمروی جرایم مدنی شود. در این راستا، مجازات صدور چک بدون موجودی به بانکها محول گردید و به آنها این اختیار داده شد که صادرکننده چک را از استفاده از هر گونه چک در آینده - تا رفع اشکال پرداخت آن - منع سازند. اما مقررات ۱۹۷۵ مخالفت‌های زیادی به بار آورد. کسانی که حامل چک برگشت خورده بودند آن را در جهت حمایت از صادرکنندگان چک و تضعیف موضع قانونی خود تلقی می‌کردند. در عمل، این اصلاحات مانع افزایش تعداد این جرایم نشد و دادگاهها همچنان در مقابل ازدیاد پرونده‌ها در این زمینه ابراز نارضایتی می‌کردند.

قانون ۳۰ دسامبر ۱۹۹۱ و آن. اجرایی ۲۲ مه ۱۹۹۲، اگر چه بر اصل مدنی بودن تخلف صدور چک بدون موجودی تأکید کرده است، اما بعضی مجازاتهای کیفری ناشی از آن. قانونی ۱۹۳۵ را به قوت خود باقی گذاشت. ضمناً، مجازات غیرکیفری، یعنی مکانیسم ممنوعیت صدور چک توسط بانک شدیدتر شد.

۲/۱. مجازات غیرکیفری: ممنوعیت بانکی صدور چک

مکانیسم منع بانکی صدور چک هنگامی به اجرا در می‌آید که مسؤول پرداخت، یعنی بانک، «از پرداخت چکی به علت نبود موجودی کافی خودداری کند» (سطر اول

بند ۳ ماده ۶۵ آن. قانونی ۱۹۳۵). این اقدام از سوی بانک در فصل قبل مورد بحث قرار گرفت. در اینجا فقط به جزئیاتی چند درباره آن می‌پردازیم.

قبل از قانون دسامبر ۱۹۹۱، ممنوعیت صدور چک برای مدت یک سال فقط به قوت خود باقی بود. پس از انقضای این مدت، ممنوعیت به طور خودکار خاتمه می‌یافت، حتی اگر چک مربوطه هنوز پرداخت نشده بود. با تصویب قانون ۱۹۹۱، مدت ممنوعیت صدور چک، چنان که قبلاً گفته شد، به ده سال افزایش یافت. هدف از تمدید این اقدام این بود که صادرکننده چک بدون موجودی برای مدت طولانی تری زیر فشار قرار بگیرد تا وجه ذینفع چک را بپردازد.

دیگر اینکه، امکان رفع اشکال پرداختی چک طوری تنظیم شد که به متخلفانی که بدون سوءنیت عمل کرده‌اند امکان رفع تخلف خود را داده است، و برای آنانی که عمداً و با قصد زیان تخلف کرده‌اند، یک مجازات بانکی به حساب آید.

۲/۲. مجازاتهای کیفری قابل اجرا

در موارد خاصی صدور چک بدون موجودی مشمول مجازاتهای کیفری می‌شود. این موارد به شرح ذیل می‌باشند:

۱- هرگاه شخصی عمداً به منظور وارد آوردن خسارت به غیر، پس از صدور چکی، مقداری یا کل موجودی حساب را به هر طریقی (حواله، انتقال، برداشت نقدی) از حساب برداشت کند یا مانع پرداخت وجه چک توسط بانک خود شود (ماده ۶۶ آن. قانونی ۱۹۳۵). عنصر تشکیل دهنده جرم در اینجا بنا به رویه قضایی قصد وارد آوردن خسارت به غیر است (رأی دیوان عالی، شعبه کیفری، مورخ ۳ اوت ۱۹۸۷). مثلاً اگر صادرکننده چک تضمینی که انتظار درخواست پرداخت چک خود را نداشته است، پس از صدور آن از حساب مربوطه برداشت می‌کند، مشمول مجازات کیفری نمی‌شود (رأی دیوان عالی، شعبه کیفری، مورخ ۲۹ اکتبر ۱۹۹۰).

۲- هرگاه شخصی چکی را که در شرایط فوق‌الذکر صادر شده باشد را، با علم به آن، بپذیرد یا پشت‌نویسی کند (ماده ۶۶ مذکور).

۳- هرگاه شخصی که علی‌رغم ممنوعیت استفاده از چک در پی دستور بانک، اقدام به صدور یک یا چند فقره چک بنماید (ماده ۶۶ مذکور). در این موارد، حامل چک که به

اشکال پرداختی مواجه می‌شود می‌تواند با درخواست ضرر و زیان از دادگاه کیفری درخواست پرداخت وجه چک را بکند (ماده ۷۱ آن. مذکور). بنابه رویه قضایی موجود، این مفاد قانون که جنبه کیفری دارند به منظور حفظ منافع عمومی و همچنین حفظ منافع افرادی وضع شده است که از ارتکاب چنین جرمی خسارت دیده‌اند (رأی دیوان عالی، شعبه کیفری، مورخ ۲۹ نوامبر ۱۹۹۳).

۴- هرگاه شخصی ممنوعیت قضایی صدور چک را نقض کرده و علی‌رغم آن، اقدام به صدور یک یا چند فقره چک بنماید (ماده ۶۹ آن. مذکور).

۵- هرگاه دارنده حق امضا از حسابی که صاحب آن در پی برگشت چکش موضوع منع بانکی یا قضایی صدور چک شده است، با علم به این مطلب، اقدام به صدور یک یا چند فقره چک بنماید (مواد ۶۶ و ۶۹ آن. مذکور).

۶- هرگاه شخصی چک تقلبی ساخته یا جعل کند و یا با علم به این، از چک تقلبی یا جعلی استفاده نموده یا سعی در استفاده کند، یا اینکه، با علم به این، چک تقلبی یا جعلی را می‌پذیرد (ماده ۶۷ آن. مذکور).

در موارد فوق‌الذکر تحت شماره‌های ۱ الی ۵، مجازات پیش‌بینی شده عبارت است از حبس تا پنج سال و یا جریمه نقدی تا میزان ۲۵۰۰۰۰۰۰ فرانک (مواد ۶۶ و ۶۹ آن. قانونی ۱۹۳۵).

در موارد عنوان شده تحت شماره ۶، مربوط به چک تقلبی یا جعلی، مجازات حبس به مدت هفت سال و یا جریمه نقدی به میزان ۵۰۰۰۰۰۰۰۰ فرانک پیش‌بینی شده است (ماده ۶۷ آن. مذکور). ضمناً کلیه دستگاهها و وسایلی که برای ساخت چک تقلبی یا جعلی مورد استفاده واقع شده است ضبط می‌گردد، مگر اینکه مشخص شود صاحب آن از استفاده این دستگاهها و وسایل بدین منظور بی‌اطلاع بوده است.

در کلیه موارد فوق‌الذکر، دادگاه می‌تواند شخص مجرم را از صدور هرگونه چک به مدت یک تا پنج سال منع سازد. در صورت تعدد جرم، این ممنوعیتها با هم جمع شده، اما مدت آن نمی‌تواند از پنج سال تجاوز کند (رأی دیوان عالی، شعبه کیفری، مورخ ۵ اکتبر ۱۹۷۸). لازم به ذکر است که همین مجازات می‌تواند در مورد جرایم کیفری مربوط به کارتهای اعتباری نیز اعمال شود. در پی ممنوعیت قضایی صدور چک، بانک مرکزی

مراتب را به کلیه بانکهای فرانسه اطلاع داده تا از تحویل دسته چک به مجرم اجتناب شود.

حقوق هر کشوری در زمینه‌های خاص روابط اجتماعی و اقتصادی منطبق با واقعیات و شرایط موجود در همان کشور است (لااقل باید باشد) و بررسی قوانین و مقررات فرانسه در زمینه بخصوص چک بدون موجودی پاسخ قانونگذار به این واقعیات در آن کشور به منظور مقابله با این عمل خلاف است. به طور قطع، این قوانین و مقررات نمی‌تواند پاسخگوی مسأله چک در ایران باشد، اما می‌تواند لااقل به عنوان الگویی مدنظر قرار گیرد و تفکر درباره این مسأله را تغذیه کند، و نهایتاً با الهام از این قواعد، قواعدی منطبق با واقعیات و شرایط کشورمان طرح کنیم.

